

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

І. Козубовська, О. Попадич, Н. Сойма

**ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ
З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ДІТЬМИ:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
(методичні рекомендації)**

Ужгород - 2022

УДК 37.013.42-056.87:316.624,3

Рецензенти :

доктор педагогічних наук, професор Повідайчик О.С.,

доктор педагогічних наук, професор Товканець Г.В.

Відповідальна за випуск :

кандидат педагогічних наук, доцент Ваколя З.М.

Затверджено на засіданні вченої ради факультету суспільних наук

(протокол № 5 від 18.01.2022 р.)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ОСНОВНА ЧАСТИНА.....	7
ВИСНОВКИ.....	20
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	22

ВСТУП

В Україні сьогодні збільшується кількість неповнолітніх з девіантною поведінкою, яка в багатьох випадках є наслідком дезадаптації дітей і підлітків. Тому проблема дезадаптації дітей, схильних до девіантної поведінки, вимагає значної уваги.

Існують різні види дезадаптації неповнолітніх, які можна класифікувати: за інститутами, де відбулася дезадаптація (шкільна, сімейна, групова); за віковими особливостями (дошкільна, молодших школярів, підліткова, юнацька); за особливостями взаємодії особистості із суспільством, оточенням, самим собою (психологічна, соціально-психологічна, соціальна); за ступенем поширеності в різних сферах життя й діяльності (вузька, поширена, широка); за глибиною прояву (поверхова, поглиблена, глибока); за рівнем її вираження (прихована, відкрита, яскраво виражена); за характером виникнення (первинна, вторинна); за тривалістю перебігу (ситуативна, тимчасова, стійка); патогенна дезадаптація як специфічний вид дезадаптації,

Щодо причин дезадаптації, то аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених свідчить про наявність різних поглядів щодо причин виникнення дезадаптації у неповнолітніх. Одні з них (переважно медики, фізіологи) вбачають причини дезадаптації в біологічних (суб'єктивних) факторах, інші (педагоги, соціологи, юристи) надають перевагу соціальним (об'єктивним) факторам. Що стосується психологів, то частина з них віддають пріоритет біологічним передумовам виникнення дезадаптації, інші, навпаки – соціальним. Очевидно, більш правомірно говорити про діалектичну єдність і нерозривність біологічного і соціального факторів, але в тих чи інших конкретних випадках слід звертати увагу на первинність або вторинність кожного з них.

Зазвичай у підлітків дезадаптація може настати, коли:

- не задовольняється потреба підлітка в новій інтимно-особистісній діяльності, приводячи до відчуження, або дана потреба не розвивається, сприяючи розвитку інфантильності;
- не задовольняються позитивно або хоча б нейтрально почуття дорослості й потреба в самоствердженні, приводячи до негативного їхнього прояву або навіть до затримки в розвитку особистості;
- вчасно не засвоюються позитивні моральні цінності і не беруться на озброєння гідні зразки для наслідування, поступаючись місцем цінностям і зразкам з негативною спрямованістю;
- не збігаються «Я-Концепція» і «Я-Ідеал», формуючи неадекватну самооцінку й породжуючи складність розвитку особистості;
- не реалізується повністю власне «Я» підлітка, приводячи до дифузії ідентичності ;
- не формуються необхідні психологічні захисні механізми при дезадаптуючих впливах.

До основних соціальних факторів, які можуть ще більше підсилити дезадаптивний розвиток вікових особливостей підлітків, можна віднести наступні: нестабільність у суспільстві; асоціальність родини або втрата

значимості позитивно організованої родини; бездоглядність підлітків; наявність негативних моральних зразків для наслідування; педагогічні помилки вчителів, вихователів; ігнорування навколишніми нової соціальної ролі й соціальної позиції підлітка і т.д. Практика показує, що різні психологічні «пускові» механізми дезадаптації найчастіше з'являються в результаті впливу сукупності тих чи інших факторів.

Існуюча сьогодні профілактична система, заснована здебільшого на заходах соціального контролю, суспільно-адміністративного й кримінального покарання, повинна бути замінена на охоронно-захисну профілактику, представлену комплексом заходів адекватної соціально-правової, медико-психологічної й соціально-педагогічної підтримки й допомоги родині, дітям, підліткам, молоді. Чільне місце в системі попередження девіантної поведінки серед неповнолітніх повинна посідати соціально-педагогічна робота з дезадаптованими дітьми і підлітками, оскільки в багатьох випадках саме дезадаптація дітей і підлітків стає поштовхом до протиправних вчинків.

Молодіжні проблеми, які є актуальними в Україні, характерні для багатьох зарубіжних країн, зокрема США. Не можна стверджувати, що в зарубіжних країнах всі соціально-педагогічні проблеми молоді успішно вирішуються, зокрема, все ще залишається досить високим рівень злочинності серед неповнолітніх. Проте в США накопичено цікавий досвід організації соціально-педагогічної профілактичної роботи з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки.

Останні десятиліття в США існує стійка тенденція до пошуку ефективних шляхів вирішення молодіжних проблем, пов'язаних з навчанням, розвитком, вихованням і захистом підростаючого покоління. Молодіжна політика на державному рівні передбачає інтеграцію окремих програм і проектів, що стосуються молоді, у єдине ціле при посиленні регулюючої ролі держави. Завдання молодіжної політики зводяться до сприяння вільному розвитку особистості, вирішенню специфічних проблем молодого покоління, а також пошуку можливостей для фінансування відповідних програм. Такий підхід має кінцевою метою всебічний розвиток особистості молодих людей і попередження девіантних проявів.

США є батьківщиною ювенальної юстиції. Саме тут створена і функціонує організаційно-педагогічна система, яка об'єднує педагогів, психологів, соціальних працівників, батьків і самих дітей з девіантною поведінкою, спеціальні заклади (виправні центри, бюро молоді, пансіони сімейного типу, відділення для підлітків в психіатричних клініках), а також інші інститути, відповідальні за профілактику і корекцію девіантної (дезадаптивної) поведінки неповнолітніх.

Робота з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, давно набула в США системного характеру і багато в чому є зразком для наслідування як в плані правової системи, так і в організації роботи соціальних служб.

У досвіді соціально-педагогічної превентивної роботи з неповнолітніми в Сполучених Штатах особливо приваблює інтеграція всіх інститутів (державних, приватних, громадських, релігійних) для вирішення завдань

профілактики девіантної поведінки серед молоді. Тому вивчення і аналіз американського досвіду, впровадження окремих ідей роботи з проблемними підлітками у вітчизняний освітній простір, є, на нашу думку, актуальною соціально-педагогічною проблемою.

Пропоновані методичні рекомендації можуть використовуватися викладачами і студентами закладів вищої освіти, вчителями загальноосвітніх шкіл, практичними психологами, соціальними педагогами і соціальними працівниками.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Ретроспективний аналіз системи виховання дітей з девіантною поведінкою в США дає можливість виділити наступні етапи її становлення в загальносвітовому контексті й у регіонально-історичній обумовленості:

– кінець XVIII – перша половина XIX ст. – етап, пов'язаний із утвердженням в суспільній свідомості ідеалів Гуманізму й Освіти. У Європі даний етап відзначений появою навчально-виховних закладів нового типу, які намагалися втілити ці ідеали в повсякденній практиці роботи з безпритульними й осиротілими дітьми; з подальшим розвитком державних систем опіки й піклування. У США наприкінці XVIII - першій половині XIX ст. здійснюється активна діяльність релігійних громад і благодійних організацій у сфері опіки над дітьми-сиротами; в 1824 г. під впливом суспільних ініціатив з'являється перша спеціалізована установа для неповнолітніх правопорушників;

– друга половина XIX ст. – етап, пов'язаний із зародженням і становленням соціальної педагогіки як системи допомоги безпритульним і знедоленим дітям з метою профілактики правопорушень; зі зростанням ролі релігійних громад у ресоціалізації девіантних дітей;

– кінець XIX - перша третина XX ст. – етап, зв'язаний зі становленням ювенальної юстиції в США й поступовим виділенням її в окрему галузь права; з появою установ нового типу для дітей-сиріт, що функціонують на основі принципів реформаторської педагогіки (нової педагогіки, педагогіки вільного виховання) колективістські методи виховання; із зародженням соціальної роботи як спеціальної галузі діяльності;

– 1970-і роки – етап, пов'язаний з активною діяльністю педагогів-новаторів у спеціалізованих установах для девіантних дітей, дитячих будинках і школах-інтернатах; з бурхливим розвитком соціальної педагогіки й психології як галузі знання й наукової основи для педагогічної й соціальної роботи з дітьми з девіантною поведінкою, що обумовило становлення національних систем психолого-педагогічного супроводу дезадаптованих дітей з девіантною поведінкою, появу суспільних інститутів, що включають різноманітні державні й приватні заклади.

З 1980-х рр. і по теперішній час – етап, що характеризується розвитком міжнародної законодавчої бази, яка захищає основні права дитини, і появою на її основі національних законодавств щодо захисту дитинства; існуванням розгалуженої мережі соціальних служб, установ і організацій, на муніципальному рівні, що займаються психолого-педагогічним супроводом дітей з девіантною поведінкою, профілактикою правопорушень, корекцією девіантної поведінки й створенням умов для їхньої успішної ресоціалізації; суттєво зрослим рівнем підготовки педагогів і соціальних працівників за рахунок появи спеціалізованих університетських програм, створення спеціальних психологічних служб в освітніх установах і науково-дослідних лабораторій при педагогічних і юридичних вузах; зміною загальної парадигми виховання дітей з девіантною поведінкою від супроводу й підтримки дитини до

супроводу й підтримки всієї родини, уникнення переміщення дитини в спеціалізовані дитячі установи доти, поки не вичерпані інші можливості впливу; наявністю різноманітних суспільних ініціатив і новаторських державних програм з підтримки дітей і родин, які опинилися у важкій життєвій ситуації.

Аналізуючи сьогоднішню американську систему соціально-педагогічної роботи і допомоги дітям з проблемами у поведінці, можна констатувати, що вона досить складна і гнучка. Тут існують державні служби і приватні. В цілому цю систему можна вважати децентралізованою, функціонування її забезпечується різними соціальними програмами, які регламентуються федеральним законодавством окремого штату, іноді спільно. Окремі програми приймаються місцевою владою, що дозволяє повніше враховувати потреби кожного регіону. Соціальна допомога дітям здійснюється через систему дитячих закладів, яка включає заклади загального і спеціального типу [1; 2].

Сьогодні американська соціально-педагогічна робота покликана зіграти багатопланову роль у здійсненні тих заходів та послуг, які допомогли б дорослим краще поєднувати роботу з турботою про дітей та іншими сімейними справами. Соціальні працівники і педагоги повинні надавати допомогу сім'ям, опрацьовувати необхідні вдосконалення в системі пільг по догляду за дітьми, допомагати неблагополучним сім'ям користуватися існуючими в соціальній сфері можливостями по догляду за дітьми для стабілізації обстановки в родині, втілювати в життя існуючі програми, впроваджувати інформаційно-довідкове обслуговування, виявляти суспільні потреби, що стосуються догляду за дітьми, організовувати взаємодію між тими обцинними групами, які повинні нести спільну відповідальність за створення нормально функціонуючої, доступної для всіх сімей системи догляду за дітьми [3].

В США для дітей, які мають поведінкові чи емоційні проблеми, що зумовлюють їх дезадаптивну (девіантну) поведінку, функціонують установи декількох типів: освітні і медичні центри з цілодобовим перебуванням; сімейні дитячі будинки; кризові та дитячі психіатричні центри; профілакторії; спецшколи для дітей і підлітків; літні табори.

Послуги сім'ям з низьким доходом надають некомерційні дитячі центри. Груповий догляд здійснюють: організації з соціального забезпечення дітей; установи для фізично недієздатних дітей; дитячі виправні заклади; психіатричні лікарні. Хоча в різних установах підходи до організації роботи та перебування «дітей і підлітків групи ризику» різні, практично всі вони використовують цілодобове проживання як засіб зміни неадекватної поведінки. Часто таке лікування визначається як особливим чином організоване оточення, в якому події повсякденного життя використовуються як зразки для прищеплення основних, необхідних у житті навичок, які називають «лікуванням обстановкою». Оточення стає і засобом, і середовищем зростання і зміни. Цей метод ґрунтується на ідеї навчання через життєвий досвід. Зазвичай безпосередні обов'язки виховання (а іноді основні обов'язки з лікування та навчання) виконуються соціальними працівниками, які спеціалізуються на роботі з дітьми та молоддю, вихователями, вихователями-педагогами,

психологами-консультантами з групової роботи і т.п. Часто в якості додаткових та допоміжних форм впливу виступають оздоровча та трудова терапія, психіатрія і клінічна психологія [4; 5].

У США згідно федеральних законів та законів штатів захист дітей від усіх факторів ризику покладено на державні служби захисту дітей (Child Protective Services), підпорядковані Департаменту соціальних служб (Department of Social Services). На рівні штатів можуть функціонувати окремо служби захисту і служби профілактики, які відповідають за захист дітей, їх інтересів і добробуту.

До першочергових завдань служб захисту дітей і профілактики належать: розгляд заяви про насильство та занедбання; встановлення причини насильства та занедбання; запобігання подальшому нанесенню ушкоджень дітям; визначення інтересів дітей; прийняття мір щодо покращення здатності сім'ї утримувати дітей у безпеці вдома; вилучення дітей з ситуацій ризику; опікунство над дітьми за потреби; направлення батьків до інших служб та організацій та допомога батькам у вирішенні проблем, які призвели до насильства та занедбання дітей, їх дезадаптації.

Інші послуги, які дезадаптовані діти можуть отримувати від громадських організацій, церкви, бізнесових структур, індивідів: розміщення під фостерну опіку; створення безпечного оточення для дітей, яких вилучених із сімей; уроки батьківства; фінансова підтримка; психологічне консультування дітей та сімей; консультування з питань зайнятості; навчання правильному веденню домашнього господарства; розвиток життєвих навичок (наприклад, закупка харчів, користування чековою книжкою); медична допомога; лікування від нанесених фізичних та психологічних травм; психіатрична допомога; лікування від алко- та наркотичної залежності; освітні програми; консультації з приводу вміння керувати негативними емоціями (гнівом) [6; 7] тощо.

Під час перебування дитини за межами батьківського дому служба захисту дітей гарантує, що дитина знаходиться у безпеці, є доглянутою, знаходиться або у фостерній сім'ї, або під іншим типом нагляду за місцем проживання (residential care). Якщо повернення дитини до біологічних батьків є неможливим, служба захисту дітей працює над призупиненням дії батьківських прав, пошуком постійного місця для проживання дитини (всиновлення).

Причиною створення двох окремих служб (захисту і профілактики) є бажання нівелювати потенційний конфлікт інтересів, оскільки тоді одна служба проводить розслідування, інша – допомагає сім'ї. У деяких штатах момент розслідування передається у поліцейські відділки.

Між американськими штатами існують відмінності щодо способу управління службами захисту дітей: у деякий штатах, порушені справи слухаються у сімейному суді, а не в суді у справах неповнолітніх; в інших штатах функціонують виправні центри за місцем проживання, де діти живуть разом з батьками, тоді як батьки працюють над вдосконаленням виконання батьківських обов'язків; більшість штатів наймають окремих «помічників» або «помічників по домашньому господарству», які відвідують сім'ї з метою забезпечення безпеки і покращення навичок харчування, прибирання, проведення закупок або транспортування.

У США виділяють такі моделі соціальної роботи, які передбачають безпосереднє втручання фахівців в життя особистості, яка опинилась у кризовій ситуації, що часто стосується саме дезадаптованих дітей:

1) *медична модель*: подолання наслідків стресу (поетапна психотерапія, індивідуальна психотерапія);

2) *сімейна модель*: допомога сім'ї у нормалізації життя. Цьому сприяють: укріплення віри у зміни на краще, організація відкритого спілкування (із суспільством, не замикаючись на своїх проблемах), пошук цілей, інтересів у змінених обставинах, вправи на пристосування жити у змінених обставинах (моделювання ситуації). Використовуються: теорія поведінки (стимул — відповідь — підтримка); інтеракціонізм, взаємодіяльність (побудова «я» через повсякденну взаємодію).

3) *реабілітаційна модель*: навчання особистості жити з тим, що сталося. Це навчання проходить за такими етапами: а) зміна ставлення до себе, своєї поведінки: жити з тим, що сталося, — жити без комплексу вини; легітимація почуттів — примирення зі своїми почуттями; б) навчання жити у нових обставинах: засвоєння інформації людиною. Мета: щоб людина зрозуміла, що про неї турбуються, вона знає стільки, скільки й інші, отже, з'являється впевненість, що цими знаннями можна успішно скористатись; в) підготовка до ризику (взяти на себе відповідальність прийняти рішення). Навчання враховувати ситуацію, умови, які вимагають рішення, а не те, як відчувати ситуацію. Застосовуються аналіз ситуації, виховні ситуації; г) підготовка до самостійного життя: як жити в майбутньому, створити впевненість у своїх силах. Використовуються переконання, дискусії, які вимагають відстоювати, доводити свої переконання, боротися за них.

4) *соціальна модель* (зміна навколишнього середовища). Ця модель працює на рівні сусідів, міста, країни. Об'єкт моделі — не одна жертва, а всі жертви (реальні й потенційні). Отже, розв'язуються як причини, так і наслідки проблеми через посередництво, самоорганізацію.

В кожному індивідуальному випадку перевага надається якійсь одній моделі, але часто має місце поєднання кількох моделей роботи.

Важливим фактором у соціально-педагогічній роботі з дітьми є визнання, особливо на місцевому рівні, що сфера захисту дітей — це не тільки поле діяльності відповідних агентств, але й міждисциплінарна проблема, що вимагає зусиль різних установ. Наприклад, медичні працівники звернули увагу на «синдром побитої дитини» і показали наслідки фізичних знущань з дітей, розглядали цю проблему з соціальної точки зору, намагаючись зрозуміти причини таких явищ і виявити, що саме потрібно зробити для зміни цього ненормального становища. Відповіді на ці питання шукали не тільки лікарі-психіатри, але й соціальні працівники, а також вчителі і вихователі, які допомагали виявляти дітей — жертв жорстокого поводження і стежили за результатами роботи з ними. Безсумнівною є важлива роль юридичних служб в розслідуванні важких випадків. Юристи беруть участь у захисті прав дітей, приймаючи рішення про ізоляцію їх від небезпечного оточення, наказуючи сім'ям пройти спеціальну терапію або тимчасово розлучаючи дітей з батьками

[8]. Багато громад прагнуть створювати відповідні міждисциплінарні команди (часто на базі місцевих лікарень) для поглиблення співпраці між різними агентствами [9]. Таким чином, соціальному працівнику надається всебічна допомога, якщо необхідно визначити медичний діагноз і систему лікування. Одночасно розробляються і пропонуються особливі програми для реабілітації сімей і навчання фахівців різних профілів. Міждисциплінарні команди, створені на місцевому рівні, беруть участь в процесі підготовки та навчання фахівців і консультують практичних соціальних працівників, розглядаючи конкретні справи щодо захисту дітей. І, нарешті, міждисциплінарні команди, що мають особливе фінансування, забезпечують діагностику та здійснюють терапію в особливо складних випадках [10].

Аналізуючи проблему соціально-педагогічної роботи в США з дезадаптованими неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, не можна не згадати про службу «Гайденс». Вона є одним з істотних компонентів загальношкільної системи профілактики дезадаптації і девіантної поведінки неповнолітніх в Америці. Головна мета «Гайденс» полягає у наданні будь-якої допомоги неповнолітнім, у якій вони відчувають потребу на даний момент. У систему «Гайденс» включається й позашкільна діяльність, яка здійснюється органами освіти, охорони здоров'я й соціального забезпечення, організаціями відпочинку молоді, релігійними організаціями й батьками [11].

Психолого-педагогічна служба «Гайденс» виникла на початку ХХ століття. Але її розквіт почався із середини 50-х років. Збільшилося число консультантів. У школі на кожні 200-300 учнів рекомендується один консультант (каунслер), що має педагогічну освіту. Він повинен працювати в тісному контакті з учнями, батьками й учителями школи. Працівники цієї служби проводять консультації, розробляють індивідуальні програми для учнів відповідно до їхніх здібностей, інтересів, які оцінюються за результатами тестів, з урахуванням думок педагогів. На службу «Гайденс» також покладене завдання пошуку талантів. Мета консультанта полягає в тому, щоб спробувати проникнути в унікальний світ дитини й допомогти їй усвідомити свої потенційні можливості, розібратися у складних відчуттях і відносинах з оточуючими людьми і навколишньою дійсністю. При цьому мається на увазі, що консультант не робить ніяких спроб вплинути на дитину, він тільки сприяє розвитку потенційних можливостей кожної дитини. Це не стільки допомога в пристосуванні до суспільних вимог, а допомога в пізнанні самого себе, своїх здатностей, що в кінцевому рахунку, безперечно, сприяє більш успішній адаптації індивіда. Акцентуючи увагу на позитивних якостях і можливостях особистості, консультанти здійснюють психотерапевтичний вплив, що допомагає позитивному розвитку неповнолітнього. Служба «Гайденс» навчає прийняттю адекватних рішень у різних ситуаціях. Конкретні цілі шкільного консультанта полягають у зміні неадекватної поведінки; навчанні прийняттю рішень; попередженні проблем у вихованні (у тому числі реалізується спеціальна програма для навчання батьків методам виховання). Діяльність «Гайденс» спрямована на всебічний розвиток особистості кожного учня, підготовку й пристосування (адаптацію) підростаючого покоління до існуючих соціальних умов [12].

У спеціальну службу «Гайденс», крім консультантів, входять соціальні працівники, психологи, співробітники, відповідальні за відвідуваність учнів, лікар, медсестри, представник по зв'язках із судом, учителі-консультанти, керівники клубів і команд, асистенти-секретарі.

Слід зауважити, що в останні роки служба дещо знизила продуктивність своєї діяльності, що, можливо, зв'язано з тим, що суспільство в цілому зазнало істотних змін, а служба «Гайденс» не встигла своєчасно перебудувати свою роботу. В цілому необхідно відзначити, що сама ідея й основні напрямки роботи служби актуальні й вимагають подальшого вивчення.

Важливо також відзначити факт наявності в США значного досвіду профілактичної роботи з молоддю, яка проводиться в громадах.

Існують різні визначення громади. Зокрема, вітчизняна дослідниця Г.Слозанська зауважує, що «у постмодерному світі «громаду» розуміють як сукупність людей, які проживають на певній території або систему налагоджених взаємостосунків, так і ідеальну конструкцію, утворення, яке відображає уявлення людей про конкретні форми соціального життя, регламентує і формує соціальні зв'язки, здійснює соціальну підтримку і розвиток її членів тощо» [13, с.29].

Сучасне суспільство певною мірою роз'єднує людей, обмежує їхнє життя й спілкування будинком і родиною, знижуючи виховний потенціал громади. В 90-і роки стали популярними спроби якось відновити цей потенціал. У США стратегія федерального уряду спрямована на заохочення місцевої влади зробити громади місцями, де відбувається виховання й навчання дітей. Місцеві бібліотеки, музеї, університети пропонують підліткам різноманітні програми навчання й розваги. Спостерігається великий підйом суспільної активності. Асоціація «Добровольці на допомогу школі» нараховує більше одного мільйона членів, які працюють керівниками гуртків, репетиторами, тренерами, помічниками вчителів тощо.

Згідно зі статистикою, близько 35% усіх американських родин роблять добровільні внески на підтримку програм для дітей і молоді або на допомогу школі. Середня сума, яку витрачає родина з цією метою становить 350 доларів щорічно, і перебуває на другому місці після внесків на потреби церкви .

Один з напрямків роботи громади з молоддю – через Молодіжні службові бюро. Головна їх мета – вберегти молодих людей від системи правосуддя, хоча вони й працюють у тісному контакті з поліцією. Молодіжні бюро виступають у якості координатора всіх обцинних молодіжних служб. Вони проводять роз'яснювальну роботу з усіма категоріями молоді і їх батьками, розробляють молодіжні захисні програми, покликані допомогти молодим людям подолати почуття безпорадності, а часом і страху перед складними життєвими обставинами. Там же організована служба працевлаштування й «гаряча лінія», де молоді люди цілодобово можуть одержати своєчасну й діючу допомогу дорослих [14, с.135]. Служба також пропонує: профілактичні консультації для підлітків, що схильні до втеч з дому; інформацію про установи з надання невідкладної соціальної допомоги, розташовані у районі проживання підлітка; посередництво при встановленні контактів між підлітком і його родиною .

Розглянути більш докладно роботу молодіжного центру з попередження девіантної поведінки можна на прикладі альтернативного багатопрофільного молодіжного центру «Двері» («The Door»), розташованого в Манхеттені в Нью-Йорку. Центр має медичну й психіатричну служби, аптеку, юридичну консультацію, класи навчання. Крім звичайних психотерапевтичних консультацій, передбачена художня терапія, що включає в себе організацію відпочинку, розваг і відновлення сил. Функціонують різноманітні творчі й професійні майстерні, де молодих людей навчають військовій справі, танцям, готують перукарів, ювелірів тощо. Всі служби «Дверей» вільні й безкоштовні. Близько 300 молодих людей від 12 до 21 року відвідують центр щодня. За рік через цю службу проходить до 25000 підлітків, юнаків і дівчат, причому більшість молодих людей не мають проблем з законом. [14, с.146]. Слід підкреслити, що подібна активність широко підтримується урядом штатів, що може підтвердити, наприклад, факт проведення конкурсу серед агентств, які працюють у громадах, організованого спеціальним Бюро по захисту здоров'я й прав матері й дитину. У ході його був розглянутий широкий спектр соціальних, освітніх і медичних проблем, що вирішуються в подібних агентствах. Робота трьох агентств із Техаса, Каліфорнії й Індіани була визнана найбільш перспективною. Певний інтерес для організації практичної роботи із профілактики девіантної поведінки представляє досвід техаського агентства, чия програма називалася: «Це може будь-яка дитина...». У рамках цієї програми в південному Техасі впродовж 10 років більш 6000 дітей і підлітків, що мають ті або інші проблеми, одержали кваліфіковану допомогу дорослих. Філософська база відображена в назві програми. Її засновники певні, що будь-яка дитина може досягти багато чого, якщо їй надати шанс, допомогти. У кожному агентстві підібрана компетентна команда, яка складається з медиків, соціальних працівників і педагогів. Досвід їх роботи цікавий ще й тому, що він торкається не тільки самих підлітків, але й членів їх родин. Зауважимо, що в багатьох агентствах добровільно трудяться літні люди у віці приблизно 55-60 років, яких називають «друзі родини». Вони відвідують родини, які потребують їхньої допомоги, приблизно 3-4 разів кожного тижня, надаючи допомогу й підтримку батькам, які через надмірну зайнятість на роботі не можуть приділити дітям достатньо уваги, любові, турботи [15; 16]. На нашу думку, це досить цікавий досвід, вартий поширення.

Аргументи, які зазвичай приводяться на користь організації профілактики девіантної поведінки в громадах, не підлягають сумнівам: превентивна робота в громадах найбільше повно відповідає вимогам гуманістичних принципів щодо роботи з молоддю; відсутність великих матеріальних витрат; висока результативність даного виду роботи [14, с.127].

Общинний досвід роботи з профілактики девіантних проявів в молодіжному середовищі, безумовно, заслуговує найпильнішої уваги й аналізу. Це один з реальних шляхів організації роботи з попередження соціальних відхилень, тим більше, що девіантна поведінка має переважно соціальну природу і попереджати її потрібно, в першу чергу, суспільними засобами.

Ще одним чинником, що активно впливає на суспільну свідомість, є

релігія. Звичайно, можна дискутувати з цього приводу, але не можна заперечувати той факт, що багато, якщо не всі, злочини суперечать принципам релігійної моралі. Тому прилучення до цих принципів і їх засвоєння має певне значення у вихованні молоді, попередженні дезадаптації і девіантної поведінки.

Релігійні організації в Америці мають значний вплив на систему навчання і виховання дітей та молоді. Враховуючи той факт, що в США церкву відвідує понад 1 мільйон підлітків, а релігійним організаціям належить близько 80% приватних шкіл і велика кількість коледжів та університетів, до того ж релігійне навчання ведеться в недільних школах і біблійних класах, яким уряд надає підтримку [17], не можна не враховувати значні профілактичні можливості релігії і її моралі.

Для виховання молоді в дусі релігійної моралі різні церкви й секти використовують свої організації. Наприклад, у США відомими є «Асоціація молодих християн», «Асоціація молодих християнок», «Національна рада католицької молоді». Ці молодіжні організації мають міцну матеріальну базу, яка оцінюється в кілька сотень мільйонів доларів. Відділення цих організацій є в університетах, коледжах, школах. У їхньому розпорядженні перебуває велика кількість недільних шкіл для вивчення Біблії, спортивних залів, бібліотек, різних культурно-просвітніх установ і навіть дискотеки. Вони займаються добродійною діяльністю, організують спортивні змагання, відпочинок, туризм, літні табори для молоді, гуртки вишивання й шиття й т.п. Ці організації володіють великою кількістю готелів і кафе. Штатні інструктори враховують коло інтересів молоді, щоб більш об'єктивно вести виховання в чисто релігійному дусі. Наприклад, Чиказьке відділення «Асоціації молодих християн» докладає чимало зусиль для зниження молодіжної злочинності в місті. Робота з підлітками будується в такий спосіб: члени Асоціації входять в молодіжні угруповання, ведуть роз'яснювальну роботу з урахуванням особливостей підліткової психіки, намагаються прилучити їх до спорту, підшукати роботу або допомагають повернутися в школу.

Релігія – один з важливих функціональних суспільних чинників, які мають досить високі моральні цінності, допомагають стабілізувати суспільство, проте прямого зв'язку між релігією і утриманням індивіда від протиправних вчинків, очевидно, немає.

Американські дослідники провели обстеження 300 дітей і виявили, що відмінне знання Біблії не заважає дітям здійснювати правопорушення. Рааб Зелцник відзначив, що немає видимому зв'язку між вірою в бога й злочинами неповнолітніх. Проте в окремих випадках релігійна мораль допомагає попередити схильність до злочинів, якщо релігійне виховання здійснюється на належному рівні.

У нашій країні повністю відсутній досвід подібної профілактичної роботи релігійних організацій. Крім того, протягом багатьох років молоде покоління не долучалося до цінностей релігійної культури й моралі. Проте, очевидно, сьогодні варто подумати над можливостями використання релігійної моралі як одного з потужних факторів впливу на особистість у системі профілактики девіантної поведінки молоді.

Сьогодні в США існують десятки різних програм і проектів, що прагнуть об'єднати зусилля родини, шкіл, церкви, громадських і волонтерських організацій, судів, виправних закладів та інших установ у боротьбі з девіантною поведінкою підлітків. Основні зусилля спрямовані на те, щоб не допустити неповнолітнього до формальної системи судів по справах неповнолітніх і передати турботу про нього місцевим організаціям, які не відносяться до системи правосуддя; вивести неповнолітніх за межі інтернатів, колоній або в'язниць, запропонувавши цілий ряд програм, покликаних допомогти молодим людям і їх родинам при надзвичайних обставинах, посприяти в організації дозвілля, у навчально-виховній роботі, працевлаштуванні [18 – 20].

Важлива роль в попередженні девіацій відводиться також засобам масової інформації, проте підкреслюється необхідність вдосконалення їх превентивної роботи [21; 22].

Заслуговує уваги, на нашу думку, досвід організації виховної роботи з дезадаптованими дітьми в заміських таборах. Такі табори існують в США досить давно. Зародження табірної руху в США розпочалося в 1840 році і було спочатку зумовлено природним бажанням людей дати можливість дітям проводити більше часу за містом, подалі від індустріальних центрів. Пізніше відбулося переосмислення ролі заміських дитячих таборів в системі освіти, внаслідок чого акцент із завдань оздоровлення дітей змістився на освітньо-пізнавальні, морально-етичні, духовні аспекти. Сьогодні заміські табори в США є повноцінною складовою системи освіти. Вони розглядаються як місце, де діти можуть не тільки зміцнити своє здоров'я, але й долучитися до цінного соціального досвіду, оволодіти навичками життя в колективі, здійснити повноцінну самореалізацію.

Слід підкреслити, що в США перший повноцінний літній табір (тільки для хлопців) був організований Фредеріком Ганном та його дружиною в Коннектикуті ще в 1861 році. Він в основному мав спортивне спрямування. Американська Асоціація Таборів (АСА) була створена в 1910 році [23].

Починаючи із середини XIX століття, поняття «табір» в США використовується в дуже широкому значенні, що охоплює різні види діяльності: це може бути окремо створена програма, для реалізації якої керівники орендують приміщення й обладнання, або певний комплекс - табір, що працює за своєю спеціально розробленою специфічною програмою, наприклад, табір для дітей групи ризику. Американські вчені і практики розглядають табір як можливість придбання досвіду, що надає творчі, рекреаційні й освітні можливості в процесі життя на природі. Розумовому, фізичному, соціальному й духовному розвитку кожної дитини в заміському таборі сприяють спеціально підготовлені працівники і природні ресурси.

В США існують різні типи таборів для дітей і підлітків: державні і недержавні, комерційні і некомерційні, табори, які працюють впродовж року або тільки влітку, але всі вони виконують функції оздоровчих і освітньо-виховних закладів, а також закладів ресоціалізації. Більшість таборів, незалежно від того, до якого типу вони відносяться, намагаються створити

власні програми діяльності концептуального характеру, власну педагогічну стратегію, проте ці програми в цілому відображають загальну національну стратегію освіти і виховання підростаючого покоління.

Значна увага приділяється оздоровчій діяльності, що надає підліткам реальні можливості для зміцнення здоров'я й поліпшення їх фізичного стану. Цьому сприяє щоденне проведення низки колективних оздоровчих заходів: дотримання режиму дня й харчування, санітарно-гігієнічних норм; заняття спортом, загартовування, виконання фізичної праці. Особливий акцент ставиться на «подоланні труднощів життя». Потрапляючи в нові життєві умови, що значно відрізняються від повсякденного життя в будинку й у школі, діти зустрічаються з різними новими ситуаціями: від виконання щоденних обов'язків (готування їжі, прибирання) до пізнання способу спільного проживання в малій групі однолітків, фактична реалізація яких можлива тільки в умовах заміського дитячого табору. Літні заміські табори покликані компенсувати недостатнє здійснення деяких функцій школи: зміцнення здоров'я й фізичного стану підлітків, розвиток їх емоційної сфери, розуміння ними «елементарних процесів» життя на природі, формування активної життєвої позиції, естетичний розвиток особистості, її духовний ріст, і розв'язати цілий комплекс освітніх завдань, пов'язаних з розвитком допитливості в молодих людей, стимулюванням і підвищенням творчих і пізнавальних інтересів неповнолітніх, розширенням їх світогляду, соціальною адаптацією і т.д. [24-27].

Ефективний розв'язок цих завдань забезпечується створенням своєрідних умов організації освітньо-розвиваючої діяльності дітей у таборі:

- постійне спілкування, близькість до природи;
- проживання в малій групі однолітків;
- існування різних тимчасових дитячих різновікових колективів;
- яскраві форми соціальних переживань, відмінні від шкільних;
- нерегламентоване, демократичне спілкування, не пов'язане з визначеними заняттями;
- організація додаткового неформального особистого спілкування між дітьми й дорослими, що є засобом передачі соціально-культурного досвіду;
- матеріально-ресурсне забезпечення і т.д.

Таким чином, заміський табір, враховуючи його специфічні особливості, почав визнаватися американськими психологами й педагогами як ефективне місце для організації процесу освіти й виховання, що має позитивний вплив на розвиток особистості.

Особливо важливе значення мають заміські табори для соціально-педагогічної роботи з дітьми групи ризику, які схильні до девіантної поведінки. Аналіз праць американських учених дає підстави стверджувати, що в останні десятиріччя в США успішно функціонують дитячі заміські табори, які призначені спеціально для корекції девіантної поведінки дітей. Цінність таких таборів в тому, що діти з девіантною поведінкою не відчують тут негативного ставлення до себе однокласників і вчителів, мають змогу підвищити свою

самооцінку, оскільки залучаються до різних видів діяльності, де можуть проявити свої здібності.

Корекція поведінки дітей і підлітків групи ризику в умовах літніх заміських таборів містить комплекс психолого-педагогічних, медичних заходів, спрямованих на корекцію, реабілітацію, компенсацію втрачених або серйозно порушених психофізичних функцій дитини.

В літньому заміському таборі створюється психологічно-сприятлива атмосфера індивідуального розвитку кожного вихованця. Функція керівників табору в цьому випадку полягає в приділенні максимальної уваги «екзистенції» кожної дитини. Це сприяє підвищенню самооцінки в педагогічно занедбаного дезадаптованого підлітка, формуванню в нього власної індивідуальності й незалежності в судженнях, самостійності прийняття рішень і почуття відповідальності за свій вибір [28].

Отже, виховна діяльність заміських таборів для дітей групи ризику заснована на ідеях концепції гуманістичного виховання.

Методологічні принципи системи гуманістичного виховання базуються на фундаментальних теоретичних положеннях філософії екзистенціалізму й ідеях відомих представників гуманістичної психології (К. Роджерса, А. Маслоу, А. Комбса).

Даний напрямок у роботі з дітьми групи ризику має своєю метою всебічний, гармонійний розвиток особистості дитини, формування її високої культури, евристичного мислення й передбачає гуманний характер міжособистісних відносин і повне взаєморозуміння.

Виховання в умовах заміських таборів США органічно поєднується з навчанням. Із процесом розширення табірної руху, спрямованого на роботу з дітьми групи ризику, освітні цінності займають все більше місце в розробці програм відпочинку. В програму для дітей різних вікових груп поступово включаються такі предмети, як образотворче мистецтво й ремесла, музика й танці. Це пов'язано з тим, що зміст традиційної шкільної програми сконцентрований на викладанні в школі основних предметів (читання, писання, математика, англійська граматики). У той час, як реалізація інноваційних освітніх програм в умовах заміського табору дає можливість учителеві-вожатому стимулювати й розбудовувати творчий потенціал та інтереси дітей групи ризику в галузі мистецтва, живопису, культури, фізкультури й спорту [29].

Слід відзначити, що реалізації програм розвиваючого навчання в умовах табору сприяє інноваційна модель навчального процесу, розроблена на основі ідей відомого американського вченого Д. Дьюї, на основі його філолофсько-педагогічних положень, і використана при організації освітньої діяльності проблемних підлітків в умовах заміських таборів.

Характерними рисами цієї моделі є:

- реальність навчального матеріалу, що передбачає вивчення світу, який постійно змінюється і збагачується, речей підлітка, які його оточують, з якими вихованець взаємодіє щодня, предмети і явища, які він може безпосередньо спостерігати, вивчати, перетворювати, що мають для нього

- практичне значення;
- цілісність навчального процесу передбачає об'єднання в пізнавальній діяльності дитини її розумових, емоційно-вольових, фізичних сил і здатностей. Найбільш ефективному здійсненню розумового процесу сприяє залучення дитиною в процесі пізнання основних інструментів розвитку практичної спрямованості інтелекту (руки, ноги, очі, що дає основу емпіричного знання, і опирається, насамперед, на чуттєве пізнання);
 - навчання за допомогою дій. Для найбільш успішної реалізації цілісного характеру пізнавальної діяльності й всебічного розвитку дитини в освітні програми заміських таборів включені проекти, що надають учням можливість здійснення предметно-практичної діяльності, у процесі якої підліток спостерігає, осмислює, систематизує низку фактів, що становлять фундамент сприйняття, умовивисновків, суджень для самостійної практичної роботи творчого характеру;
 - проблемність у навчанні має принципове значення в розвитку самостійного й критичного мислення підлітків. Процес навчання в реальних ситуаціях дозволяє учням самостійно приймати рішення, вести пошук компромісних розв'язків у виникаючих життєвих ситуаціях. Згідно з основними ідеями освітньої філософії Д. Дьюї, особистість здатна мобілізувати розумові сили й виробляти вміння приймати самостійні рішення, зустрічаючись із певною проблемою. Реалізація освітнього процесу в умовах заміського табору спрямована на формування цих умінь шляхом проблемного навчання;
 - ігрова діяльність дітей визнана провідним чинником навчально-виховного процесу. За допомогою різних видів ігрової діяльності (рухливі, рольові ігри-спілкування, драматизація) діти різних вікових груп пізнають навколишній світ, звільняючись від формальних знань, поринаючи тим самим у ситуації природного пошуку й відкриття.

Для роботи в заміських таборах запрошуються переважно студенти й випускники вищих педагогічних навчальних закладів, в першу чергу, майбутні психологи, педагоги, соціальні працівники, представники різних країн світу, що мають певний досвід роботи в освітніх установах із соціально незахищеними підлітками [30 - 33].

США – одна з найбільших багатонаціональних країн світу, тому велике значення надається залученню поліетнічного персоналу до роботи з дітьми групи ризику, що є важливим елементом у загально табірній програмі полікультурного виховання. Причому, мається на увазі залучення до роботи не тільки представників різних етнічних спільнот, але й зарубіжних вихователів. Вожаті-іноземці в період взаємодії, спільного проживання з дітьми, постійного спілкування з ними мають можливість розповісти дітям про свою країну, про її географічне положення, політичний лад; ознайомити із традиціями й звичаями, культурними й духовними цінностями своєї нації. Усе це сприяє розширенню світогляду підлітка, формуванню в нього адекватного ставлення до представників інших національностей й розвитку навичок спілкування з ними .

Ефективність діяльності заміських дитячих таборів для дітей з девіантною поведінкою в США підтверджена стабільним збільшенням кількості дітей, які бажають брати участь в корекційних програмах на базі таборів, позитивними відгуками батьків, учителів, вихователів щодо суттєвих змін у поведінці дітей, зростанням кількості спонсорів і волонтерів, готових надати посильну фінансову допомогу і взяти участь в роботі таборів.

Отже, заміські літні табори посідають чільне місце в системі безперервної освіти США. Їх визнано однією з конструктивних форм вирішення питань соціально-педагогічної роботи з дітьми групи ризику, попередження педагогічної занедбаності, дадаптації неповнолітніх. Досвід їх роботи доцільно впроваджувати в інших країнах, в тому числі й Україні

Відзначимо, що діяльність всіх соціальних інститутів США (державних, громадських, релігійних), які працюють у сфері захисту прав та інтересів неповнолітніх, профілактики девіантної поведінки, відбувається на основі співробітництва і взаємодії. Організація продуктивного співробітництва різних соціальних інститутів є необхідною умовою забезпечення нормального розвитку особистості дитини. Воно дозволяє отримати об'єктивну інформацію про дитину, опиратися в роботі з нею на її кращі риси, здібності, сприяє формуванню доброзичливих, довірливих взаємовідносин з дитиною. Співробітництво передбачає активну взаємодію сторін, усвідомлення ними загальної мети і завдань.

Співробітництво вимагає спільного визначення учасниками цілей діяльності, спільного планування роботи, розподілу сил різних інститутів у підтримці дитини відповідно з можливостями кожної із сторін, спільну оцінку результатів роботи, прогнозування нових цілей і завдань. В основі співробітництва взаємодіючих сторін в організації роботи з дітьми, які мають відхилення у поведінці, повинна бути: взаємна інформованість учасників взаємодії про дитину, її взаємовідносини з ровесниками, іншими людьми; взаємодопомога, взаємна підтримка у вирішенні проблем; зацікавленість в успішній роботі; спільний пошук способів підтримки дитини, створення умов для самореалізації її потенціалу; визначення загальних завдань і узгоджена конкретизація завдань для кожної із сторін по наданню підтримки дитині.

Слід підкреслити, що ефективність співробітництва в значній мірі залежить від взаєморозуміння сторін, в свою чергу, рівень взаєморозуміння залежить від того, які цілі об'єднують взаємодіючі сторони, як ці цілі усвідомлюються учасниками взаємодії.

Основною метою всіх соціальних інститутів, які співпрацюють, є надання підтримки дитині в її соціальному становленні, подоланні труднощів адаптації, вирішенні особистісних проблем.

ВИСНОВКИ

Значний досвід соціально-педагогічної роботи з дезадаптованими дітьми, схильними до девіантної поведінки, нагромаджено в США. Ця робота, насамперед, передбачає соціальну допомогу і захист неповнолітніх, забезпечення дотримання всіх їх прав, корекцію і профілактику відхилень у поведінці, реабілітаційні заходи.

Американська система соціальної допомоги проблемним дітям, в тому числі з дезадаптованою, девіантною поведінкою, яких зазвичай відносять до дітей «групи ризику», є досить гнучкою, функціонування її забезпечується різними соціальними програмами, які регламентуються федеральним законодавством окремого штату, іноді спільно. У США, згідно федеральних законів та законів штатів, захист дітей від усіх факторів ризику покладено на державні служби захисту дітей, які підпорядковані Департаменту соціальних служб. На рівні штатів можуть функціонувати окремо служби захисту і служби профілактики, які відповідають за захист дітей, їх інтересів і добробуту. Окремі програми приймаються місцевою владою, що дозволяє повніше враховувати потреби кожного регіону. Соціальна допомога дітям здійснюється через систему дитячих закладів, яка включає заклади загального і спеціального типу. В країні переважають недержавні форми опіки та піклування.

Робота з дезадаптованими дітьми в США здійснюється шляхом ефективної взаємодії всіх соціальних інститутів (родина, школа, позашкільні дитячі заклади, громадські організації, релігійні установи, соціальні служби, волонтери).

Значний позитивний досвід нагромаджено в організації соціально-педагогічної роботи з дезадаптованими дітьми в заміських літніх таборах.

На основі аналізу наукової літератури встановлено, що у виховній роботі з дезадаптованими дітьми, схильними до девіантної поведінки, важливе значення має її загальна гуманістична спрямованість. Гуманістичні домінанти у вихованні дітей з девіантною поведінкою представлені гуманістичними ціннісними орієнтирами, що становлять теоретичну й ідеологічну основу процесу виховання дітей з девіантною поведінкою й визначають найбільш істотні риси, принципи, а також конкретні форми й методи профілактики й корекції девіантної поведінки дітей. Сутнісна характеристика гуманістичних домінант у вихованні дітей з девіантною поведінкою відображає найбільш істотні риси гуманізму, що проявляються у вихованні дітей, що й визначають загальну гуманістичну спрямованість процесу виховання на реалізацію потреб особистості в безпеці, любові, повазі й визнанні прав на волю, щастя, розвиток і прояв здатностей на основі надання підтримки й своєчасної допомоги й раннього виявлення відхилень у поведінці.

Найбільш важливими гуманістичними домінантами у виховній роботі з неповнолітніми є : прийняття кожної дитини такою, якою вона є, виявлення позитивних властивостей особистості та організація колекційної виховної роботи з опорою на них; індивідуальний підхід, який базується на глибокому знанні психологічних властивостей особистості і життєвих обставин вихованця,

який передбачає роботу з вихованцем і його родиною з метою забезпечення присутності родини в його житті; довіра і відкритість у здійсненні педагогічної взаємодії вихователя і вихованця; надання переваги виховним заходам над караючими в ресоціалізації особистості з девіантною поведінкою; забезпечення права дітям самостійно організовувати своє життя, використовуючи виховний потенціал колективу; виховання в процесі трудової діяльності, яка дає задоволення.

Окремі з проаналізованих гуманістичних положень є поширеними в сучасній системі педагогічної освіти України, проте більшість з них в основному декларуються, але не мають достатньої практичної реалізації.

Таким чином, аналіз системи виховання дітей з девіантною поведінкою в США, що складалася понад два століття, незважаючи на певні її недоліки, свідчить про те, що принцип гуманізму, покладений в основу Конвенції про права дитини й інших міжнародних документів на захист дитинства, реалізується в цілому у визначенні пріоритетів і обґрунтуванні провідних ідей, що супроводжують процес виховання дітей даної категорії. Вони можуть стати основою для розробки концепцій і програм виховання дітей з девіантною поведінкою в інших країнах, зокрема, Україні.

Отже, вважаємо, що американський досвід організації соціально-педагогічної роботи з дезадаптованими дітьми і підлітками, схильними до девіантної поведінки, вартий впровадження у вітчизняній системі виховання дітей з відхиленнями у поведінці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шпеник С.З. Діти групи ризику як об'єкт соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип.21. С.212-214
2. Sowers K.M. *Comprehensive Handbook of Social Work and Social Welfare, Social Work Practice* . Vol.3. N.Y.: John Wiley & Sons, 2008. 676 p.
3. *Youth at Risk: a Prevention Resource for Counselors, Teachers, and Parents* / Edited by D. Capuzzi, D.R. Gross. [6th edition]. Alexandria, VA: American Counseling Association, 2014. – 484 p.
4. Glick B. *Cognitive Behavioral Interventions for At-risk Youth* . Kingston, N.J.: Civic Research Institute, 2006. 416 p.
5. *Helping Adolescents at Risk: Prevention of Multiple Problem Behaviors* / [Biglan A., Brennan P.A., Foster Sh.L., Holder H.D.]. N.Y.: Guilford Press, 2005. 318 p.
6. Anthony E. K. Development of a Risk and Resilience-based Out-of-school Time Program for Children and Youths. *Social Work*. 2009. №541). P.45-55.
7. Lane K. L. *Interventions for Children with or at Risk for Emotional and Behavioral Disorders* / Lane K. L., Gresham F. M., O'Shaughnessy T. E.]. Boston: Allyn and Bacon, 2002. 334 p.
8. *Juvenile Justice Sourcebook* / Edited by W.T. Church II, D.W. Springer, A.R. Roberts [2nd edition]. New York:Oxford University Press, 2014. 671 p.
9. Stevenson O. *Miltidisciplinary Work/ Olive Stevenson* . *Child Abuse Review*. 1998. Volume 2. №4. PP.24-31.
10. Kahn A. *Planning Community Services for Children in Trouble*. New York: Columbia University Press, 1993. 211 p.
11. Кубицький С. *Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах*. К.: ДАКККіМ, 2009. 298 с.
12. Веселова В.В. Педагогические и социальные функции службы "Гайденс" в средней школе США. М. : «Педагогика», 1992. 158с.
13. Слозанська Г.І. *Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в територіальних громадах*. Дис.доктора пед..наук. 13.00.05. Тернопіль, 2019. 675 с.
14. Finckenauer James. *Delinquency and Corrections*. Orlando. Florida : Academic Press, 1994. 240 p.
15. *Social Support, Life, Events and Depression I* Ed. by Nan Lin-Orlande etc. N.Y. Academic Press, 1996. 377 p.
16. Sokol M. *Any Baby Can...with a Little Help II Service Bridges*. Winter 1995 - 1996. Vol.1 , № 2. P. 11 - 12.
17. Филатов СБ. *Католическая церковь в общественно-политической жизни США (70-80 г.)*: Дис. ... канд. философских наук. М.,1984. 247 с.
18. Soler M., Shauffer C *Fighting Fragmentation : Coordination of Services for Children and Families II Education and Urban Society*, 1993. JVs 25(2). P. 129 – 140.
19. Buckley R., Bigelow D.A. *The Multi-service Network: Reaching the Unserved*

- Multi-problem Individual II Community Mental Health Journal. 1992. № 28 (1). P. 43 - 50.
20. Melaville A. Together We Can : A Guide for Crafting a Profamily System of Education and Human Services. Washington, D.C. : Office of Educational Research and Improvement, 1993.
 21. Comstock J. Television in America. Beverly Hills; London : Sage Publ., 1981. 155 p.
 22. Comstock J., Chaffee S. Katzman. Media Influences on Agression II Prevention and Control of Agression / Ed. A. Goldsteen. N.Y.: Pergamon Press, 1996.
 23. Dimock Hedley S. Administration of the Modern Camp. N.Y.: Association Press, 1998.
 24. American Camping Association. Camp Standards With Interpretation for the Accreditation of Organized Camps. Martinsville, IN: American Camping Association, 1984. P. 13.
 25. Pre-Camp Playbook for Counselors and Staff/ Ed. By Steve Kanefsky. Menominee ,Wisconsin, 2001. 117 p.
 26. Public Papers of the President of the United States. Wash., DC, 1963. P.137.
 27. Summer Staff Guide . The Fresh Air Fund Career Awareness Program.-N.Y., 1998. 95 p.
 28. Mishel L., Wallace S. A consequence of character. How summer camp promotes character and leadership. Camping Magazine. January/February, 2015.
 29. Caine R.N. Building the Bridge From Research to Classroom. Educational Leadership. 2000. Vol.58. № 3.
 30. Aidman B.J. How Summer School Can Provide a Jump Start for Students . Educational Leadership. 1997. Vol. 55. № 4. P. 47 – 50.
 31. Козлова Е.В. Загородные лагеря США как фактор коррекции поведения детей группы риска : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2002. 172 с.
 32. A camping Guide for Secondary Schools. Los Angeles City Schools. Los Angeles, California, 1999. 112p.
 33. Menominee: Pre-Camp Playbook for Counselors and Staff/ Ed. By Steve Kanefsky. Wisconsin, 2001. 102 p.

Навчально-методичне видання

І.Козубовска, О. Попадич, Н. Сойма

**Організація соціально-педагогічної роботи з дезадаптованими дітьми:
зарубіжний досвід**

В авторській редакції

Підписано до друку 18 .01.2022. Формат 60x84/16.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 1,2.
Наклад 100 прим. Віддруковано на різнографі.

*Видавництво УжНУ «Говерла»
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців
виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т №32 від 31 травня 2006 року*